

Martti T. Kuikka

Opettajakoulutuksen syvät salat

Kiinnostus kasvatuksen historiaan

Omat virikkeeni kasvatuksen historiaan ovat peräisin Jyväskylän kasvatusopillisesta korkeakoulusta, jossa opiskelin vuosina 1959-61 ja valmistuin kansakoulunopettajaksi. Kasvatuksen historia sisältyi koulutukseen. Professori Martti H. Haavio, lehtori, sittemmin professori Veli Nurmi, tohtorit Matti A. Sainio ja Helge Pohjolan-Pirhonen virittivät erinomaisilla luennoillaan mielenkiintoisia näkökulmia koulun ja koulutuksen historiaan. Heidän ansiostaan kiinnostus historiaan palautui sitten keskikouluvuosien, jolloin luin historian oppikirjojen ohella muitakin historian teoksia. Lukiossa analyttinen historian opetus painottui liikaa muistitieteen ja ylioppilaskirjoituksiin. Kiinnostus väheni, mutta palautui Jyväskylässä, kun vielä opiskelutoverini luki historiaa.

Opintovuodet

Olin sitten ollut vuoden opettajan virassa, mutta huomasin, ettei opiskelu ja viranhoito jatkuvine virkavapauksineen ole hyväksi oppilaille eikä minulle. Niinpä pyrin jälleen päätoimiseksi opiskelijaksi tällä kertaa Helsingin yliopistoon. Tavoitteena oli silloisen oppikoulun lehtorin pätevyys. Teologian rinnalla opinto-ohjelmaan kuuluivat historiallis-kielitieteelliseltä puolelta kasvatustiede, psykologia ja filosofia ja valtiotieteelliseltä puolelta sosiologia. Se mahdollisti perehtymisen moniin tieteenaloihin ja yliopiston opettajiin. Pääaineeksi muodostui tässä vaiheessa käytännöllinen teologia. Jostain syystä Jyväskylän korkeakoulun tutkinto oli

*Martti T. Kuikka.
Toukokuun 1973
väitöstilaisuus on
ohi. Lokakuussa
1973 oli ensimmäi-
nen mahdollisuus
koettaa tohtorin-
hattua, kun tutkinto
oli suoritettu ja filo-
sofian tohtorin arvo
myönnetty.*

“urauttanut” minut, sillä etsin tutkimuksen aihetta opettajan-
koulutuksen historiasta. Sysäyksen antoi myös Veli Nurmen väi-
töskirja vuodelta 1964, joka käsitteli maamme opettajan-
koulutuksen alkuvaiheita 1800-luvulla. Professori Kauko Pirinen
korosti luennoillaan alkuperäisen lähdeaineiston ja lähdekritiikin
merkitystä historian tutkimuksen perustana. Se näkyi hänen
proseminaarissaan, jossa hän puuttui hyvin tarkasti sekä tekstiin
että lähdeviitteisiin säästämättä tekijää eikä aina assistenttiakaan
monilta huomautuksilta. Professori Mikko Juva painotti aatehisto-
rian merkitystä selvitettäessä historian murrosvaiheita ja niistä
tehtäviä tulkintoja ja johtopäätöksiä. Laudatur-seminaaria johti
dosentti Onni Kurvinen, joka puolestaan tunsu hyvin opettajan-
koulutuksen historiaa. Lopulta laudatur-työn aihe konkretisoitui
uskonnonopetuksen historiaan vuosina 1863 - 1881 Jyväskylän
seminaarissa. Se merkitsi matkoja Jyväskylän arkistoihin ja pereh-
tymistä ensimmäisten seminaariopiskelijoiden luento-
muistiinpanoihin. Koska oppikirjoja ei juuri ollut vuosina 1863 - 68
opettajankoulutusta varten, seminaarin opiskelijat kirjoittivat op-
pitunnilla tarkat muistiinpanot ja ahkerimmat kirjoittivat ne puh-

taaksi ilta puhteella. Laudatur-työ valmistui kevätlukukaudella 1967. Se oli pituudeltaan 179 sivua eli huomattavasti tavanomaista laajempi, tekijän mielestä huolellisesti laadittu. Teologian kandidaatin tutkinto valmistui toukokuussa 1967.

Lisensiaattityö askel kohti väitöskirjaa

1960-luvulla väitöskirjaan edettiin lisensiaattityön kautta. Siksi jatkokoulutusseminaaria nimitettiin lisensiaattiseminaariksi. Siinä tutkijoiden aiheet käytännössä hyväksyttiin ja lisensiaattityöt tarkastettiin. Niinpä ilmoittauduin professori Martti Parvion lisensiaattiseminaariin syyslukukauden 1967 alussa. Samanaikaisesti aloitin auskultoinnin Tyttönormaalilyseossa. Ohjaavat opettajat eivät pitäneet siitä, että osallistuin lisensiaattiseminaariin, koska olisi pitänyt keskittyä vain ja ainoastaan auskultointiin. Auskultointi ei tuonut minulle mitään uutta, pikemmin pitäydyttiin vanhoissa kaavoissa. Onneksi kouluhallitus "armahti" minut toisesta lukukaudesta aikaisemman opettajankoulutuksen perusteella. Kevätlukukaudella täydensin opintoja niin kirkkohistoriassa kuin muiden tiedekuntien oppiaineissa. Esitin professori Parvion lisensiaattiseminaarissa tutkimussuunnitelman, joka perustui laudatur-työn jatkamiseen. Suunnitelma hyväksyttiin. Se merkitsi paneutumista 1870-luvun kansakouluseminaarien koulutukseen myös Tammissaarella ja Uusikaarlepyyssä, jotka olivat aloittaneet toimintansa 1870-luvulla. Nyt ne olivat lakkautusuhan alla, koska vuoden 1971 opettajankoulutuslaista jo tiedettiin, että opettajankoulutus tullaan siirtämään yliopistojen yhteyteen. Oli tavallaan viimeinen hetki tavoittaa nämä oppilaitokset kotipaikkakunnillaan, jossa oli niiden arkisto ja kirjasto.

Lisensiaattityö sai uuden käänteen kevätlukukaudella 1968. Lukukauden puolivälissä professori Parvio otti yhteyttä ja teki yllättävän ehdotuksen: "Voisitko aloittaa assistentin toimen syyslukukauden 1968 alussa?" Olimme jo suunnitelleet lähtöä Helsin-

gistä, mutta nyt suunnitelma muuttui. Syyslukukausi 1968 oli totuttelua yliopiston ja tiedekunnan toimintaan, laudatur- ja lisensiaattiseminaareihin. Joka tapauksessa tuli hyvin selväksi, että assistentin päätehtävä oli tehdä tutkimusta ja suorittaa lisensiaattitutkintoon vaadittavat tentit.

Kesä 1969 oli hyvin työntäyteinen lähdeaineiston hankinnassa eri arkistojen ja kirjastojen kautta. Varsinkin ulkomaisen vertailuaineiston hankinta tuotti vaikeuksia. Syyslukukaudella 1969 kirjoitin assistentin toimen rinnalla lisensiaattityötäni viikonloppuisin ja viikolla öisin. Olin saamassa disposition hahmotetuksi ja halusin saada siitä palautetta. Käännyin professori Mikko Juvan puoleen ja pyysin hänen kommenttejaan. Hän otti ystävällisesti vastaan ja lupasi lukea luonnokseni. Hän jatkoi: "Tulette sitten huomenna uudelleen." Tein töitä disposition muokkaamiseksi Juvan näkökohtien mukaan ja menin seuravana päivänä hänen työhuoneeseensa. Juva oli lukenut edellisen päivän version ja nyt uuden. Vähän ajan kuluttua hän virkkoi: "Tämä on selkeä, menkää ja kirjoittakaa työ valmiiksi." Koin nuo sanat kannustuksena ja samalla rohkaisuna nuorelle tutkijalle. Tein työtä käskettyä ja maaliskuussa 1970 jätin lisensiaattityön tiedekuntaan. lausunnonantajina olivat professori Kalevi Tamminen ja silloin dosentti Paavo Kortekangas. Tarkastustilaisuus pidettiin huhtikuussa. Kaksituntisessa istunnossa lausunnonantajat olivat pääosassa. Yritin puolustautua huomautuksia vastaan korostamalla, ettei aikaisempaa tutkimusta juuri ainedidaktiikan historiasta oltu tehty, siksi käytin ehkä liikaakin alkuperäisaineistoa päätekstissä. lausunnonantajat lupasivat harkita hyväksymistä. Se jätti epämääräisen olotilan, kun heti istunnon jälkeen matkustin Joensuuhun. Seuraavalla viikolla tuli jo myönteisempää palautetta. Tiedekunta hyväksyi lisensiaattityön toukokuussa 1970. Suoritin puuttuvat tentit kesän ja alkusyksyn aikana ja lisensiaattitutkinto oli valmis lokakuussa 1970. Ts. olin pysynyt opetusministeriön asettamassa kolmen vuoden aikarajassa; ikää oli 30 vuotta.

Samaan aikaan lisensiaattityön kanssa olin miettimässä siirty-

mistä pois Helsingistä. Uusia alan virkoja ei ollut teologisessa tiedekunnassa suunniteltu eikä assistentin palkalla kotia laajennettu. Lainaa sain, mutta palkka ei riittänyt lainanmaksuun. Samaan aikaan Helsingin va. opettajakorkeakoulun rehtori Martti Ruutu otti yhteyttä ja suunnitteli lehtorin viran perustamista laitokseensa seuraavan syksyn alusta. Jälleen Helsinki voitti.

Väitöskirjan aiheen valinta

Kuinka ollakaan, pian tunsin olevani tilanteessa, jossa opettajakorkeakoulu eli työpaikkani tulisi lakkautumaan ja siirtymään Helsingin yliopiston yhteyteen perustettavaan opettajankoulutuslaitokseen. Jos tutkimuksen tekeminen oli heilutellut assistentin tuolia, nyt se heilutti lehtorin tuolia, kuitenkin pidin työstäni opettajakorkeakoulussa. Siitä syntyi ajatus säilyttää työpaikka ja jatkaa uudessa yksikössä. Se edellytti myös väitöskirjan tekemistä, jotta mahdollisuudet olisivat suuremmat. Väitöskirjan aihetta en hakenut kaukaa, jatkaisin liseniaattityön pohjalta. Se oli itse aiheen kannalta ja tutkimusekonomisesti relevantti ratkaisu. Aikarajaus olisi 1863 - 1896 ja mukana niin suomen- kuin ruotsinkieliset seminaarit. Uusina vuosikymmeninä olisivat 1880- ja 1890-luvut eli mielenkiintoiset vuosikymmenet Suomen historiassa opettajankoulutuksen taustalla.

1970-luvulla oli yleinen käytäntö, että tutkija jatkaa itsenäisesti väitöskirjaan, se on itsenäinen opinnäyte. Toisaalta samaan aikaan oli puhetta siitä, että kaikki yliopiston opettajat ovat ohjaajia, heidän puoleen voi kääntyä. Se ei toiminut, työn ohjaajia ei nykyisessä merkityksessä ollut.

Väitöskirja etenee

Historian tutkimus perustuu lähdeaineistoihin, joiden perusteella hahmottuu tutkittavan aiheen kokonaisuus. Koska en ollut

virkevapaana työstä, kesät 1971 ja osin 1972 kuluivat lähdeaineiston hankintaan ja läpikäymiseen. Mitään kesälomaa ei tutkija voinut ajatellakaan. Lukukausien aikana arkipäivien illat ja viikonloput olivat normaalia työaikaa tutkijalle. Kyllä väitöskirja etenee, mutta hitaasti tälläkin tavoin, Toinen vaikeus oli tutkijakeskustelun puute. Erikoistuminen johti siihen, että kansakouluseminaarien historia, ainedidaktiikan historia tai tieteenalojen historia oli silloin kovin vähän tunnettua.

Lopullinen yritys saada väitöskirja kirjoitetuksi alkoi elokuussa 1972, Münchenin Olympiakisojen aikaan. Sain kahden viikon sairasloman kurkkuleikkauksen takia. Kisojen aikana päivärhythmi muodostui sellaiseksi, että kirjoitin aamupäivän kisalähetyksen alkuun eli klo 13 saakka, seurasin ko. päivän kisat ja jatkoin illalla ja yöllä niin pitkään kuin jaksoin. Erityistä mielenkiintoa kisoihin antoi se, että pikkuserkku Pekka Vasala oli mukana 1500 metrin juoksussa. Alkuerät menivät hyvin. Pekka oli loppukilpailussa. Jännittävä kilpailu niin radalla kuin kotikatsomossa päättyi Pekan voittoon ja kultamitaliin. Lasse Viren toi toisen kultamitalin samana päivänä.

Münchenin kisat saattoivat kirjoitusprosessin hyvään rytmiin, joka jatkui aina tammikuulle saakka. Välillä motivaatio oli tiukalla. Katsoin kerran pimeänä syksyn yönä ikkunasta Kannelmäen korkeita tornitaloja, joiden ikkunoissa ei juuri valoja näkynyt. Kaikki kai nukkuiivat, kotona perhe nukkui. Miksi minäkin en voisi nukkua kuin muutkin yöni kunnolla vai edellyttävätkö tutkija taival tällaisia pimeitä öitä, pohdin mielessäni.

Rahoitus?

Kouluhistorian ja opettajankoulutuksen historian tutkija ei ollut 1970-luvun taitteessa apurahan antajien suosiossa. Hain apurahoja, mutta tuloksetta. Rahoitin väitöskirjan tekoon liittyvät monenlaiset matka- ja kointikulut omasta palkastani. Vain väitöskirjan

painatuskuluihin yliopisto myönsi määrärahan. Kasvatustieteessä painopiste oli 1970-luvulla siirtynyt toisille alueille, tutkimuksen tuli olla yhteiskunnallisesti merkittävää. Tuleva peruskoulu- ja koko koulutusjärjestelmän uudistus siirsi painopisteen nykyhetken tutkimukseen, jossa ns. empiiriset tutkimusmenetelmät matemaattisina analyysimalleineen olivat keskeisiä.

Filosofian tohtoriksi

Samaan aikaan kun kirjoitin väitöskirjaa, keskustelin professorien Matti Koskenniemen ja Eelis Aurolan kanssa mahdollisuudesta väitellä filosofisessa tiedekunnassa eli filosofian tohtoriksi. Ylemmän kandidaatin arvosanat alkoivat olla valmiit, pääaineena kasvatustiede. Keskustelussa selvisi, että oli mahdollista anoa erivapautta ja esittää väitöskirja em. tiedekunnassa. Minulla oli liseniaatintutkinto teologisessa tiedekunnassa ja riittävät suoritukset historiallis-kielitieteellisessä osastossa. Tein erivapausanomuksen ja professori Eelis Aurola hoiti asian yliopiston hallinnossa erinomaisesti. Anomukseni hyväksyttiin, joka merkitsi, että voin anoa painatuslupaa väitöskirjalleni.

Väitöstilaisuus hämmöttää

Sain väitöskirjani käsikirjoituksen valmiiksi helmikuussa 1973, jolloin vein sen professori Eelis Aurolalle. Mielessäni oli toivomus, jonka esitin professori Aurolalle, että väitöstilaisuus olisi ennen kesälomaa, siksi rankkoja olivat kaksi viime vuotta olleet, melkein työtä vuorotta. Aurola kuunteli hyvin ymmärtäväisenä ja virkkoi: "Koetetaan." Hän ehdotti esitarkastajiksi professori Aimo Halilaa ja apulaisprofessori Taimo Iisaloa. Hän tunsu heidät hyvin ja saikin lausunnot verraten nopeasti yliopiston muuhun hallintokäytäntöön verrattuna. Kumpikin lausunto oli puoltava. Nyt oli "löydetävä"

professori, joka ottaisi tehtävän vastaan ja suostuisi noin kuukauden varoistusajalla vastaväittäjäksi. Kollegiaalisessa "hengessä" Eelis Aurola suostutteli professori Kalevi Tammissen, joka oli ollut lisensiaattityön tarkastajana ja oli alan asiantuntija. Se oli todella erittäin tärkeä kädenojennus minulle väittelijänä, joka odotin kesälomaa kuin kuuta nousemaan.

Kun väitöstilaisuus alkoi hämmöttää toukokuussa, luulisi jo kaiken menevän kuin itsestään, mutta ei. Väitöskirjan keskeltä piti uusia 20 sivua huonon kopiokoneen takia. Kun vein 10 päivää ennen väitöskirjan julkisesti nähtäväksi, ylivahtimestari kieltäytyi aluksi julkipanosta, koska en ollut maksanut "ripustusmaksua". Sekin järjestyi. Samaan aikaan sairastui lähiomainen ja hänestä oli huolehdittava.

Itse väitöstilaisuus

Väitöstilaisuus pidettiin toukokuun 30. päivänä 1973 kasvatustieteen laitoksen luentosalissa, Fabianinkatu 28. Päärakennuksen ylivahtimestarin mukaan "te väittelette minun selkäni takana". Päärakennuksessa ei ollut tuona päivänä vapaita luentosaleja. Kun kustos Eelis Aurola julisti tilaisuuden avatuksi, oli kuulijoita paikalla noin 20. Samaan aikaan oli Helsingin yliopistossa useita väitöstilaisuuksia. Lectiossani käsittelin ulkomaiden kouluhistoriaa ja pyrin täydentämään siltä osin väitöskirjan kokonaisuutta. Vastaväittäjä professori Kalevi Tamminen oli tehnyt perusteellista työtä ja tarttui niin päättekin kuin noottien asioihin. Olin keskustelussa osin altavastaaja, koska en oman jännitykseni takia heti muistanut, mitä olin pohtinut kirjoittaessani tiettyjä kohtia. Kustos Eelis Aurola piti tauon, jota varten kahvit oli valmiina. Siinä professori Urho Somerkivi kysyi, olinko käynyt Tampereen koulumuseossa. En ollut käynyt, koska saamani tiedon mukaan se oli suljettu. "Kyllä se toimii", virkkoi Somerkivi ja niin oli yksi aukko lähdeaineistossa. Vastaväittäjä kävi huolellisesti tauon jälkeen pääasiat ja esitti

tavallista pitemmän loppulausunnon. Siinä hän ilmoitti puoltavansa väitöskirjan hyväksymistä. Puheenvuoroja ei pyydetty kustokselta, joka julisti tilaisuuden päättyneeksi. Suunnaton taakka putosi hartioiltani, kahdeksan vuoden työ oli hyväksytty.

Valitsin karonkkapaikaksi Haagan Ravintolakoulun. Karonkkavieraina oli vastaväittäjän ja kustoksen rinnalla niin kasvatustieteen kuin teologisen tiedekunnan opettajia. kaikki tunsivat toisensa, tunnelma oli välitön ja keskustelu sujui juohevasti. Minulla oli ilo kiittää läsnäolijoita kannustuksesta ja tuesta. Karonkan jälkeen paluu Kannelmäkeen sujui jo väsymyksen merkeissä, jota vaimensi tieto: Ensimmäinen vapaa kesä 13:een vuoteen. Seuraavana päivänä oli kahvitilaisuus Helsingin va. opettajakorkeakoulun kollegoille, koska he olivat karonkkailtana olleet valmistuvien opettajien “laitumellepäästöjuhlassa”.

Olin silloin 33-vuotias filosofian tohtori.

Kirjoittajan esittely

Nimi: Martti Tapani Kuikka,

Syntymävuosi: 1939

Arvo: professori

Väitös: 30.5.1973

Vastaväittäjä: professori Kalevi Tamminen

Kustos: professori Eelis Aurola

Väitöskirja: Uskonnonopetus Suomen kansakoulunopettajaseminaareissa vuosina 1863–1895. Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitos. Uskonnonpedagogiikan julkaisuja A5/1973.

Väitöskirjan teemaa, opettajankoulutuksen historiaa olen jatkanut useissa julkaisuissa (1975 - 2009), kansainvälisissä kongresseissa (1977 - 2009) ja monissa artikkeleissa koti- ja ulkomaisissa aikakauskirjoissa.

Väitöksen jälkeen toimin 1973 - 74 Helsingin va. opettajakor-

---

keakoulun vt. rehtorina, 1974 - 78 apulaisprofessorina Joensuun korkeakoulun Savonlinnan opettajankoulutuslaitoksessa ja 1978 - 2003 apulaisprofessorina / professorina (kasvatuksen historia) Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksella.

Martti T. Kuikka on toiminut paitsi kasvatuksen historian professorina lukuisia kertoja vastaväittäjänä, kustoksena ja tutkijoiden ohjaajana.